

Ady Endre: Intés az Őrzőkhöz

*Őrzők, vigyázatok a strázsán,
Csillag-szórók az éjszakák,
Szent-János-bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán s összekeverten
Búcsúztató őszi Lidónak
Emlékei a hajnali
Párás, dísz-kócos tánci termen,
Történt szépek, éltek és voltak,
Kik meg nem halhatnak soha,
Őrzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván,
Őrzők: vigyázatok a strázsán.*

*Őrzők: vigyázatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szött hitét,
S akik még vagytok őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázatok a strázsán.*

Szükségünk van-e a költő életrajzi adataira versének megértéséhez? És ha igen, tényleg halhatatlanok-e a remekművek, vagy csak keletkezésük körülményeit, előzményeiket, háttérüket ismerve, tehát olvasáskor saját korukba újra meg újra visszaképzelve őket, tulajdonítunk nekik örökéletet? Egyszóval, éppen olyan nagy vers lenne-e, mondjuk az *Egy gondolat bánt engemet*, ha mit sem, tudnánk a benne kimondott jóslat beteljesültéről? Vagy éppen annyira szíven ütne-e a *Balázsolás* életért esdeklő hangja, ha nem sejlene fel mögötte a halálos beteg Babits utolsó, csont- és bőrre soványodott embert mutató fényképe? Nem minden verset lehet ilyen magától értedően kapcsolni az életrajzhoz, vannak távolságtartó költők, akik alig-alig árulnak el valamit is magukról műveikben, és az időben mélyebbre visszanyúlva, akadnak olyan magányos remeklések is, amelyekre szerzőjéről semmit sem őrzött meg az írott vagy íratlan emlékezet. Mégis, ezeknek a szövegeknek is van bizonyos "kontextusuk" nemcsak fellelésük vagy megmaradásuk körülményei, hanem az az asszociációs kör, az a nyelvi háttér, amely olvasásukkor óhatatlanul megelevenedik bennünk. A mű nyelvének állapota, szókincse, régisége vagy újdonsága már elegendő ahhoz, hogy ne önmagában szemléljük, ne csak arra figyeljünk, amit ki mond, de arra is, amit ismereteinktől függően felidéz bennünk. S mivel nincsen két egyforma, ugyanolyan ismeretekkel, ugyanolyan élet- és műveltségélménnyel rendelkező olvasó, nincsen két egyforma olvasat sem. Márpedig a halhatatlan műnek, úgy képzeljük, tartalmaznia kellene valami olyan állandóságot, ami nem függ a kortól, amikor olvassák, és nem függ a személytől, aki olvassa. Ilyen mű valószínűleg nincsen. Minden alkotás csak addig halhatatlan, amíg van, aki belemerüljön és megfejtse. A költők értéke nem kisebb és nem nagyobb, mint az olvasók értéke. A költők csak addig halhatatlanok, amíg az olvasók is azok. Bizonyos, hogy amikor irodalomtörténeti tudásunkat megmozgatva egy-egy verset elhelyezünk az időben, és adatokkal, tényekkel, rokon szövegekkel bástyázzuk körül, tulajdonképpen eltávolítjuk magunktól, hiszen azt tudatosítjuk talán a kellelténél is jobban, hogy nem ró-lunk, nem hozzánk szól a vers, nem velünk történik, ami benne van. Am kétértelmű távolságtartás ez mégis, mert ahogy mind pontosabban helyezzük el saját korában a szöveget, úgy nyer egyre gazdagabb tartalmat, úgy bomlanak ki egyre dúsabban színei, utalásai, következtetései, úgy válik egyre – személyesebbé. Minél inkább próbáljuk történelmeként kezelni, ezáltal látszólag eltávolítva magunktól, annál közelebb férkőzik hozzánk, mert önazonosságunkat egy percre sem feledve, annál közelebb kerülünk a költő látásmódjához, annál inkább a miénk lesz az a pillanat, amelyben a vers megfogantott. Nemhogy haszontalan lenne hát a filológusi aprómunka, amely látszólag elmúlt idők sarába rántja vissza az onnan elszabadult művet, hanem éppenséggel a költői örökélet egyik nélkülözhetetlen táplálója. A remekművek örök élete különben sem jelent olümposzi sérthetlenséget és változatlanságot. Szüntelenül mozgásban vannak, éppen időszerűbbnek vagy avultabbnak tűnnek, nyelvük egyre archaikusabb, szavaiknak egyre nagyobb súlyuk van, de az is lehet, hogy az irodalom gyors áramából holtágba sodródnak, ragyogásuk csökken, megkopnak, tengenek-lengenek, feledésbe merülnek, majd később újra feltűnnek a fősodorban. Van vers, amit aszúvá érlel az idő, van, ami élvezhetetlenné ecetesedik. A tapasztalat azt mutatja, hogy a nagy emberi fájdalmakat a közös, általános, korokon és divatokon átfelölő gondolatokat csak a személyes átéltség, éppen saját korba való ágyazódás tudja igazán hitelesíteni. Alapvető ellenmondása ez, vagy talán nem

is ellenmondása csak termékeny kettőssége a művészetnek. Személyes és általános, korhú és elvonatkoztatott, időtlen és időszerű: közhellyé koptatott, de igazságukban meg nem kérdőjelezhető fogalompárok ezek. Ellentmondásos a művek halhatatlansága is: nap mint nap meghalnak és újjászületnek, nap mint nap más más olvasatban élnek tovább. Úgy, ahogy sajátos kettősséget sugall az olvasás élménye is, az *itt* is, *ott* is az *én vagyok* és *mégsem én* semmi mással össze nem hasonlítható élményét. Egyszerre érzékeljük az olvasottak jelenvalóságát, és távollétét, azt, hogy ránk is vonatkozik és nem is, amit olvasunk, egyazon pillantban adjuk át magunkat egy képzeletbeli világnak és őrizzük meg kívülállásunkat. Nem igaz hát, hogy olvasáskor csak a mű létezik, amely teljesen magával ragadja az olvasó személyiségét, mert hiszen mindvégig ott van mögötte a "kontextus" is, ismereteink szövevényes, dúsító, gazdagító háttere. Azt is mondhatnánk természetesen, hogy minél egyszerűbb "kontextusra", minél kevesebb eligazító adatra van szükségünk a műélvezet-höz, annál önállóbb, teljesebb, szabadabb a vers. Csakhogy nem csupán a költő születési éve számít eligazító adatnak, hanem az előzmények végtelen sora, az eladdig megírt művek garmadája, a korabeli szemlélet, erkölcs, világnézet, és nem utolsósorban: a mi szemléletünk, erkölcsünk, világnézetünk, tehát ráhangoltságunk is. Mi az, amit átvett, mi az, amit újított a költő. Mi az, ami egyéni, mi az, ami irányzatos vonás nála, esetleg utalás kortárs alkotókra. Nem valószínű, hogy könyvtárakat kellene átrágni egy-egy vers megértéséhez – riasztó perspektíva!? –, de könyvtárakat átrágyva bizonyosan nem unalmasabbá, éppen ellenkezőleg, izgalmasabbá válik a költők remeklése is. Ha valóban remeklések! Hogyha nem azok, akkor a "kontextus" gazdagodásával párhuzamosan szegényednek, sorra – szerre kiderül, hogy ez sem új, az sem új, ezt is megírták már, azt is megírták már. Nincsen ebben semmi különös: egyszerűen arról van szó, hogy amiként mondjuk, a bennünk élő elvont "virág" fogalom annál összetettebb, minél több valóságos *virágot* láttunk életünkben, úgy egy vers jelentésköre is a hozzá kapcsolható információk mennyiségével egyenes arányban tágítható. Ettől még öntörvényű marad a vers, csak éppen el kell fogadnunk, hogy amiként a 'virág' szó elolvasása is társításokra készítet, ugyanúgy a szöveg más rétegei, a szavak hangalakja, a mondat szerkesztés vagy esetleg a költő életére való utalások is jelentést asszociálnak bennünk. Ez együtt: a mű jelentése, ami olvasónként és koronként változik, de alapvető mondanivalóját mégis megőrzi.

Ady Endre annyira hévvel, indulattal, szenvedéllyel, akkora célzatossággal szólt a világhoz, amelyben élt, annyira egy tőről fakadnak sokszor napi publicisztikai és versei, hogy mára már értetlenül kellene szemlélnünk őt. És mégsem. Életrajzának ismerete, megújító szerepének méltatása jelentésbővítő "kontextus" ugyan, iskolai tananyag, ám élményadó maiságát ez csak gazdagíthatja, de nem helyettesítheti. Kíséreljük meg hát kétféleképpen megközelíteni az *Intés az őrzőkhöz* című verset. Először, feledve mindazt, amit Ady Endréről tudunk, próbáljunk csak a költeményből, az előttünk levő szövegből kiindulni, és így körülírni mondanivalóját. Hasonlít ez a módszer a "műközpontú elemzéshez", amikor a vers különböző jelentéssíkjait – hanganyagát, zenéjét, szókincsét, mondat szerkesztését, stílusalakzatait a benne megjelenített látványt – sorra megvizsgálva jutunk el olyan, vagy esetleg egészen más konklúziókhoz, amilyeneket a kívülről, tehát járulékos információk segítségével történő megközelítés kínál. Beszéljen a mű! Ezt a mottót lehetne a módszer fölé írni. És tényleg, általa ellenőrizhetjük magunkat, hogy csupán a mű beszél-e hoz-

SZÉKSZARDI FERENCNE

zánk, vagy belehalljuk azt is, amit már előre tudni vélünk róla. Az *Intés az őrzókhöz* alaphelyzetét tulajdonképpen már a cím és az első két sor egyértelműen megadja: Őrök vigyáznak az éjszakában, őket inti éberségre a költő, mert valamilyen veszély fenyeget. Az első strofa ezt az alaphelyzetet részletezi tovább, mesteri fogással egyesítve a leírásban a múltat és a jelent, amikor két évszakot ("elmúlt nyarak" és "búcsúztató őszi Lidónak") és két napszakot ("Csillag-szórók az éjszakák" és "hajnali / Párás, dísz-kócos tánci termen") szembesít ugyanakkor, kisebb és nagyobb időegységben is érzékeltetve az elmúlást. A "strázsa" környezetét vázolja, egyúttal azt is felsorolja, hogy mik azok az értékek, amelyek "aggódva, árván" megőrzésre várnak. A felsorolás egyre általánosabb és a második strofában már az összes részleteket egyetlen mondatba vonja össze a költő: "Az Élet él és élni akar". Míg az előző versszak konkrét látványt, érzékletes leírást adott, itt az egyénített emléktöredékeken túllépve – vagy inkább: azok hangulatára alapozva – már átfogó szimbólumokkal találkozunk. Az élet szépségével a "Véres s ostoba fenéségeket" állítja szembe, az "embernek lenni" erkölcsi parancsával az "állat-hős igéket", vagyis a "szomorú", érző emberrel a frázisok embertelen morálját. A "csillag-szórós" ég képét, amely a szépséget és állandóságot szimbolizálja, két másik képpel erősíti fel, sokszorozza meg a költő ("Szent-János-bogarak a kertben", és a "dísz-kócos tánci teremhez" is hozzáképzeldük kimondatlanul a csilláros mennyezetet). Ősz van, hajnal van, vége a táncnak, "emlékek" vannak csak, minden múlt idejű ("elmúlt", "búcsúztató", "történt szépek, éltek és voltak"), minden távoli ("Szívek távoli mosolya"). "Intés az őrzókhöz", harc a feledéssel, veszélyérzet, aggódás, értékmentés, kétségbeesett figyelmeztetés a költemény. Két legfontosabb sora nyilvánvalóan: "Oly szomorú embernek lenni / S szörnyűek az állat-hős igék". Ezzel a két sorral ad távlatot nosztalgiájának, mert történelmi tapasztalatot sugall, az értékteremtő, szépségben hívó embert szembehelyezi a hamis "igék" nevében romboló "hősökkel". Állásfoglalása nyilvánvalóan jogos és igaz, de vajon gondolatilag nem túlságosan áttetsző-e, nem túl sematikus-e ahhoz, kérdezhetnénk, hogy csupán, ennyiben foglaljuk össze a vers mondanivalóját. Nos, a vers mondanivalója: maga a vers. Mivel minden megfejtés valójában egyszerűsítés is, a lényeg az, hogy egy közhelyszerű gondolatot, amely önmagában nem mozgat meg minket, olyan hangulati erővel, olyan szuggesztíven ige- nel a költő, hogy ezzel érzelmileg is a maga oldalára állít minket, erkölcsi-érzelmi indítékot ad, hogy "strázsan" állóknak képzeljük magunkat. Már-már azt mondanám: arról győz meg, amit úgyis tudunk. De úgy látszik, tudás és meggyőződés között különbség van. Nem mindegy egyetérteni valamivel, vagy azonosulni is vele. A költészet csak kivételesen nyújt bölcséleti újdonságokat, nem is lehet ez a feladata, de mindig elhozza nekünk az egyetértés mellett az azonosulást is.

Az *Intés az őrzókhöz* nyelviileg színes, érdekes, különös vers: bővelkedik alkalmi szóösszetételekben ("csillag-szórók", "dísz-kócos", "állat-hős", "Szépe-szótt"), hatásosan sűrítve egy-egy mellékmondatnyi közlést, és bővelkedik archaikus kifejezésekben vagy szóalakokban is ("strázsa", "Flórenc", "fenéség"). A rapszodikusnak tet-sző felsorolás szigorú szerkezetet takar, és ezt nemcsak a kétszer-kétszer strofanyit- tó és -záró sor mutatja, hanem az alapellentétet kifejező *élet* és *halál* többszöri, több alakban való előfordulása, vagy ahogy például az első versszak utolsó előtti sorából az "aggódva, árván" a második versszak utolsó előtti sorában megváltozva visszatér: "Őrön, árván".

Hogyha ismereteinket mozgósítva, kívülről közelítjük meg a verset, akkor talán azzal kezdhetnénk, hogy 1915-ben íródott, a háborús veszélyérzet ihlette a költőt, és kései, konkrétabb, a látomásos megjelenítést valamennyire háttérbe szorító, "realistább" szimbolizmusának terméke. Rokoníthatnánk olyan remekműveivel, mint az *Emlékezés egy nyár-éjszakára*, hiszen ugyanazon rettenet munkál mindkettőben, és elmondhatnánk azt is, hogy az archaizálás Ady Endre kedvelt módszere, nemcsak formai, hanem tartalmi jegy is: nagyon sokszor a múlt értékeire támaszkodva fordul szembe jelenével, és egy-egy archaikus kifejezés arra is jó, hogy a szó fogalmi jelentésén túl a költő már létező ismereteinkre apellálhasson, egy már bennünk élő hangulatra építhesse rá képeit. A hivatkozásokat még sokáig folytathatnánk, hiszen Ady Endre költői lénye, a költészetéből kirajzolódó szellemarc visszasugárzik minden egyes versére, nem tudhatjuk, hogy csak ennek a versnek a fényét látjuk-e, vagy a többitől is vett kölcsön néhány sugarat. A teljes átéléshez és megértéshez, úgy gondolom, mindkét megközelítés szükséges, a vers keletkezési körülményeinek felvázolása éppúgy, mint a kortól és a költőtől független, magányos műremek maiként való szemlélése. Nem feledhetjük, kihez szól, miért írta versét a költő. S el kell mindent felednünk, hogy egyszerre csak átélhessük: hozzánk szól a vers.